

RUSYA'NIN "YAKIN ÇEVRE" POLİTİKASINDA ENERJİ ARZ VE TRANSİT GÜVENLİĞİNİN ROLÜ:2000-2008 DÖNEMİ

THE ROLE OF ENERGY SUPPLY AND TRANSIT SECURITY IN RUSSIA'S "NEAR ABROAD" POLICY: 2000-2008

Erhan CANIKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi
İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İng)

 erhancanikoglu@esenyurt.edu.tr

ÖZ

Rusya Federasyonu, 1993 yılında hazırlanan Ulusal Güvenlik Doktrini'nde Sovyet sonrası coğrafyayı ayrıcalıklı çıkar alanı vurgusuyla "Yakın Çevre" olarak tanımlamıştır. Bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması bu tanımlamada rol oynamıştır. Rusya dış politik hedeflerini elde etmek için enerjiyi araç olarak kullanmayı planlamıştır. Dolayısıyla bölgenin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında ısrarla merkezi rol oynamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda küresel ve bölgesel aktörlerin hamlelerine karşı tutum geliştirmiştir. ABD stratejik nedenlerle bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmeyi planlamıştır. 2004'de on yeni üyenin katılımıyla ithal enerji ihtiyacı artan Avrupa Birliği ise Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için bölgede alternatif arayışına yönelmiştir. Çin ve Hindistan gibi ülkeler ise bölgeden uygun fiyatlarla kesintisiz enerji teminini hedeflemiştir. Rusya ise küresel güçleri bölgeden uzak tutmaya çalışırken, enerji arzında önde gelen aktör olmayı istemiştir. Bu makalede Putin'in devlet başkanlığının ilk iki döneminde Rusya'nın "Yakın Çevre"de enerji arz ve transitine yönelik politikaları incelenmiştir. Rusya'nın çıkarlarını zedeleyecek projeleri engellediği ya da rakiplerini tavize zorladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya Federasyonu, Yakın Çevre, Enerji Rekabeti, Transit Güvenliği.

ABSTRACT

The Russian Federation defined the post-Soviet space as the "Near Abroad" and declared it as their privileged sphere of interest in the 1993 National Security Doctrine. The region's rich oil and gas reserves played an important role in this definition. Russia planned to use energy as a foreign policy tool to achieve its global objectives. Therefore, it persistently tried to play a central role in supplying the region's energy resources to international markets. In this regard, Russia developed counter strategies against the moves of global and regional actors. The U.S. attempted to control the region's energy sources for strategic objectives. The E.U.'s foreign energy demand increased after the admission of the ten new member states in 2004. So Brussels sought alternative resources in the region in order to reduce its dependence on Russian supplies. China and India pursued cheap and stable energy supplies in the region. Russia tried to be a major energy supplier while preventing global powers from infiltrating into the region. This paper examines Russia's policies about energy supply and transit in the "Near Abroad" in the first two consecutive presidential terms of Vladimir Putin. It concludes that Russia either prevented alternative projects that contradicted its interests or coerced its rivals into making concessions.

Keywords: Russian Federation, Near Abroad, Energy Rivalry, Transit Security

Makale Geliş Tarihi / Receiving Date 30.03.2024

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date 03.06.2024

Araştırma Makale/Research Paper

1. GİRİŞ

Rusya Federasyonu 1993 tarihli Dış Politika Doktrini'nde Sovyet sonrası coğrafyayı "Yakın Çevre" adıyla öncelikli çıkar alanı olarak belirlemiştir. Rusya enerji alanında tekel konumuna ulaşmayı bölgedeki öncelikli hedefleri arasında sıralamıştır. Zira Moskova enerji konusunu gelir elde etmenin ötesinde dış politika hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanmıştır. Kremlin, bölgenin enerji kaynakları üzerinde kontrolünü arttırarak dış politik hedeflerini elde etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Hazar Havzası enerji kaynaklarının çıkarılması, arzı ve transiti hususları "Yakın Çevre" ye yönelik politikalarında belirleyici hale gelmiştir.

Hazar Havzası enerji kaynakları, küresel enerji üretiminde alt sıralarda yer almaktadır. Ancak Batılı ülkeler Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak ve Rusya'nın bu alandaki tekel konumunu kırmak için bölge kaynaklarına doğrudan erişimi önemli bir alternatif olarak görmüşlerdir. Hazar havzası enerji kaynaklarının çıkarılarak, güvenli ve kesintisiz bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırılmasını hedeflemiştir. Dolayısıyla enerji konusu bölgede küresel ve bölgesel güçlerin öncelikli gündem maddesi haline gelmiştir. Enerji alanındaki rekabet bölgenin kontrol ve denetimine yönelik güç mücadelelerini beraberinde getirmiştir.

Rusya, 1990'lı yılların kaotik ortamından kurtulup, içeride siyasi ve ekonomik istikrarı yakalayınca "Yakın Çevre"de etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Ulusal çıkarlarına tehdit olarak algıladığı Batıya karşı bölgede çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri stratejiler uygulamıştır. Bunların başında da enerji alanındaki stratejileri yer almıştır. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının kontrolü, çıkarılması, arzı, iletimi ve hatta iç dağıtım hatlarının denetiminde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Zaman zaman anlaşmazlığa düştüğü Ukrayna ve Belarus gibi ülkelere doğalgaz sevkiyatını kesmiştir. Kimi Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyelerine doğalgazı indirimli fiyatlardan satarak bu ülkeleri yanında tutmayı tercih etmiştir.

Moskova öncelikle enerji tedarigi alanında mevcut konumunu korumayı hedeflemiştir. Bölgenin enerji kaynaklarının diğer ülkeler üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılmasına karşı çıkmıştır. Sovyetler Birliği zamanında inşa edilmiş petrol ve doğalgaz boru hatlarının sağladığı avantajdan istifade etmiştir. Hazar'a kıyıdaş ülkelerin enerji kaynaklarını düşük bedelle satın alıp Avrupa pazarına ulaştırarak önemli gelir elde etmiştir. Bu stratejisi Moskova'ya sadece ekonomik fayda değil siyasi nüfuz da kazandırmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılın ilk on yılı sona ermeden Rusya Batı karşısında yeniden etkili bir aktör haline gelmiştir.

ABD, bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmenin yanı sıra, Rusya'nın enerji alanında küresel düzeyde söz sahibi olmasını önlemeye çalışmıştır. Avrupa Birliği ise 2004 yılında enerji ithalatında Rusya'ya bağımlı on ülkeye kapılarını açmıştır. Böylece AB, toplam hidrokarbon tüketiminin neredeyse yüzde altmışını dışarıdan ithal eder hale gelmiştir. Söz konusu ithal enerjinin büyük kısmını ise Rusya'dan karşılamıştır. Dolayısıyla AB, enerji ithalatında Rusya'nın payını azaltarak "Yakın Çevre" ülkelerini alternatif tedarikçi haline getirmeyi hedeflemiştir. Çin ve Hindistan gibi küresel üretimde önde olan ülkeler ise bölgeden uygun fiyatlarla ve kesintisiz enerji teminine çalışmışlardır.

Bu çalışmada Rusya'nın "Yakın Çevre" şeklinde tanımlayarak öncelikli çıkar alanı ilan ettiği Sovyet sonrası coğrafyanın enerji arz ve transit güvenliği açısından yeri, küresel güçler ve bölgesel ülkelerin uyguladıkları politikaları ve Rusya'nın geliştirdiği karşı stratejiler ve uyguladığı politikalar ortaya koyulacaktır. Ayrıca, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in başkanlığının ilk iki dönemine odaklanılarak, Moskova'nın enerji konusunun dış politik hedeflere ulaşmada stratejik bir araç olarak kullanmasının arka planı aydınlatılacaktır.

2. ENERJİ ARZ VE TRANSİTİ AÇISINDAN “YAKIN ÇEVRE”

2.1. YAKIN ÇEVRE VE RUSYA’NIN ÇIKARLARI

Rusça “blijniye zarubejye” (İngilizcesi ‘near abroad’) kelimesi Türkçe literatürde yaygınca “Yakın Çevre” olarak kullanılmaktadır. “Yakın Çevre” Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rus uzmanları, bürokratları, aydınları ve karar vericileri tarafından eski Sovyet coğrafyasını nitelendirmek için kullanılmıştır (Bkz: Jafarov, 2007). Kavram, Rusya ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki yeni ilişkiyi anlattığı için önem taşımaktadır. Özcan (2005:1)’a göre “Yakın Çevre” kavramı Rusya tarafından daha çok Rus dış politikasının yeni öncelikleri çerçevesinde kullanılmıştır. Zira Rus siyasi seçkinleri Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra siyasi çıkar ve nüfuz alanları içinde gördükleri komşu ülkeleri “Yakın Çevre” olarak tanımlamışlardır. Söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarını zımnen kabul ederken küresel aktörlere bölgede Rusya’nın geleneksel diplomatik sözleşmelerin ötesinde özel hakları olduğunu hissetmişlerdir. Kimi yazarlar ise “Yakın Çevre”ye ikinci bir anlam yükleyerek “Azınlık halinde yaşayan, bazen kasıtlı olarak baskı altında tutulan, Rusya’nın sınırlarının dışındaki etnik Ruslar” şeklinde tarif etmişlerdir (Safire, 1994).

“Yakın Çevre” terimi eski Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü kapsayan bir coğrafi alanı nitelendirir de gerek Baltık ülkelerinin Rusya’dan tamamen uzaklaşarak Batı dünyasının bir parçası olmaları gerekse Ukrayna ve Belarus’un Slav kökenlere sahip olmaları, dolayısıyla Rusya ile asgari müşterekte buluşabilecekleri dikkate alındığında, kavramın merkezine Orta Asya ve Güney Kafkasya’nın yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Asker, 2021:97-141). Bu bölgeler; gerektiğinden Rusya’dan kolayca uzaklaşmalarına imkân sağlayacak dini ve etnik farklılıkları, önemli sayıda Rus azınlığa ev sahipliği yapmaları, zengin doğal kaynaklara sahip olmaları, Rusya’nın istikrarını etkileme potansiyelini elinde tutmaları, Rusya’nın stratejik yaşam alanını kapsamaları gibi sebeplerden dolayı Moskova’nın asıl “Yakın Çevre” alanı olarak kabul edilmektedir.

2.2. ORTA ASYA’NIN ENERJİ KAYNAKLARI

Orta Asya enerji gelişimi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Örneğin Türkmenistan yaklaşık 265 milyar m³ rezerviyle dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkelerinden biridir. Türkmenistan 2015 yılı itibarıyla günlük 261 bin varil petrol üretebilmektedir (EIA Turkmenistan Analysis, 2015). Kazakistan ise 2015 yılı itibarıyla günlük beş milyon varil petrol üretim kapasitesine sahip olacaktır. Kazakistan’ın bu üretim miktarıyla Kuveyt ve İran’ı geride bırakarak dünyanın en büyük petrol ihracatçılarından biri olması beklenmektedir. Tacikistan ve Kırgızistan’da mevcut hidroelektrik enerji potansiyeli Orta Asya, Afganistan ve Güney Asya’nın bir bölümünün enerji ihtiyacını karşılayacak seviyededir (Amanov, 2007:148).

Hazar Denizi ile Orta Asya enerji kaynakları dünyanın petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde üç ile altısına karşılık gelmektedir. Bu miktar küresel tüketim toplamı içinde ciddi bir yer tutmasa da Basra Körfezi kaynaklarının güvenilirliği konusundaki belirsizlik ve Rusya’nın enerji sevkiyatını bir güç aracı olarak kullanabilme olasılığı Hazar ve Orta Asya (Kazakistan ve Türkmenistan) enerji kaynaklarının Kafkasya üzerinden Batı’ya ulaştırılmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bölgenin önemi, Batıdaki tüketici ülkelerin Rusya ve Orta Doğu kaynaklarına olan bağımlılıklarını azaltma politikalarının bir sonucu olarak artmıştır. Birçok ülke ve örgüt alternatif boru hattı güzergahı oluşturmak suretiyle Rusya’nın Avrasya bölgesindeki enerji kaynaklarının taşınması konusunda neredeyse tekele varan konumunu sona erdirmeye çalışmıştır (Haas, 2006).

ABD, AB ve NATO’nun enerji güvenliğine ilişkin kaygıları ve bu yönde yaptıkları açıklamalar sonrasında gerek bölgedeki güç şekillenmesi gerekse enerji güvenliği uluslararası gündemin ilk

sıralarına yerleşmiştir (Haas, 2006). Gelişmiş ülkelerin artan enerji ihtiyaçlarını çoğunlukla dış kaynaklardan karşılama zorunluluğu ve bölgedeki enerji kaynaklarına giderek bağımlı hale gelmeleri konunun bir yönünü, Rusya'nın enerjiyi dış ve güvenlik politikalarının neredeyse merkezine yerleştirmesi ise bir diğer yönünü oluşturmuştur. Orta Asya gibi Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgedeki enerji kaynaklarıyla bağlantılı olarak artmıştır. Hazar petrolünün ve gazının kesintisiz olarak uluslararası pazarlara ulaştırılması için bölgenin istikrarı yaşamsal önem taşımaktadır.

Kazakistan 2000'li yılların başlarında enerji kaynakları açısından önemli bir ülke haline gelmiştir. Kazakistan, petrol ve doğalgazını dünya pazarlarına ulaştırmada tek bir ülkeye bağımlı kalmayıp, alternatif güzergahlar oluşturmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Temmuz 2006 ayı içerisinde Kazakistan-Çin arasında petrol boru hattı faaliyete geçirilmiştir. Boru hattının ikinci aşamasında Kenkiyak-Kumkol hattı 2009'da tamamlanarak Atasu-Alaşankou hattına entegre edilmiştir. 794 kilometrelik Kenkiyak-Kumkol boru hattının yıllık kapasitesi 20 milyon tona ulaşmıştır. Atasu-Alaşankou ham petrol boru hattından ise 2013 itibarıyla yıllık 20 milyon ton ham petrol sevk edilmiştir. Boru hatlarından sadece Kazak değil, Rus petrolü de sevk edilmektedir (<https://www.kcp.kz/>). Bu dönemde Kazak petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı vasıtasıyla Batı pazarlarına ulaştırılması yönünde tasarılar da gündeme gelmiştir (astanatimes.com).

2.3. HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARI VE STATÜ SORUNUN GELİŞİMİ

Kafkasya'nın jeostratejik öneminin dışında zengin enerji kaynaklarına sahip olması bölgede büyük devletlerin bölgeye yönelik rekabetini arttırmıştır. Özellikle Hazar enerji kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası piyasalara çıkarılmasıyla ilgili olarak Avrupa ve ABD ile bölgedeki çıkarları birbiriyle uyumlu olan Rusya ve İran büyük bir rekabete girmiştir (Cemilli, 2007:16 ve Cafersoy, 2000a: 32-35). Ancak Hazar'ın enerji politikadaki yeri, güvenliğinin yanı sıra hukuki, tarihi, jeofiziksel, ekonomik, hatta siyasi faktörleri içermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Hazar çevresindeki bağımsız ülke sayısı beşe çıkmıştır. Rusya dışında Hazar'a kıyaslı olan Sovyet sonrası ülkeler SSCB ile İran tarafında 1921-1940 arasında imzalanan anlaşmaları tanımadıklarını deklare etmişlerdir (Mamedov, 2001:219). Böylece iki ülkenin geçmişte Hazarla ilgili imzaladıkları anlaşmalar geçerliliğini yitirmiştir. Taraflar Hazar'ın statüsüne ilişkin uzun süre anlaşmaya varamamıştır. Karmaşık niteliği ve konunun diğer boyutlarını etkileme kapasitesi nedeniyle Hazar'ın hukuki statüsünü incelemekte yarar bulunmaktadır.

Hazar'ın deniz ya da göl olarak kabul edilmesi ayrı bir hukuki durum ve çözüm yöntemi gerektirmektedir. Uluslararası kamu hukukunun kurallarının geçerli olması için öncelikle Hazar'ın niteliğinin belirlenmesi gerekir. Eğer deniz olarak kabul edilirse 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konvansiyonu hükümleri uygulanabilecektir. Eğer bir göl olarak kabul edilirse o zaman sınır gölleriyle ilgili örfi uluslararası hukuk kuralları uygulanabilecektir (Janusz, 2005:3).

Sovyetler Birliği döneminde Moskova ve Tahran arasındaki anlaşmalarla belirlenen hukuki durum 1990 sonrasında ortaya çıkan fiili durumla geçerliliğini yitirmiştir. Hazar su havzası için zamanla ikili ve çok taraflı bir dizi müzakere yapılarak uygulanabilir yeni bir hukuki çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Janusz (2005:3), Hazar'ın statüsüne ilişkin uluslararası hukuk açısından olası çözüm alternatiflerini ortaya koyduğu çalışmada; Hazar'ın mevcut hukuki durumu ve rejiminin 20. yüzyılın ilk yarısında imzalanan Sovyet-İran anlaşmalarından daha önceki devlet pratiği ve anlaşmalarına dayandığına dikkat çekmiştir. Söz konusu pratik ise neredeyse iki yüz yıl öncesinin ihtiyaçları ve uygulamalarından kaynaklanmıştır.

Rusya ve İran, ilk kez 1729 tarihli "Sınırların Belirlenmesi ve Feragat" konulu Reşit Anlaşması'yla Hazar'da serbest ticaret ve dolaşım hakkı elde etmişlerdir. İki ülkenin 1813

Gülistan Anlaşması'nı müteakip 1828'de imzaladıkları Türkmençay Antlaşması'yla Rusya Hazar'da donanma bulundurma hakkına kavuşmuştur. Ekim 1917 devriminden sonra Sovyet hükümeti ve İran, eski anlaşmaları yürürlükten kaldırmayı kararlaştırmıştır. 1921 Dostluk Anlaşması İran'a Hazar'da eşit oranda dolaşım hakkı vermiştir. Ancak anlaşma Hazar'ın hukuki statüsüne ilişkin herhangi bir hüküm içermemiştir. 1935 anlaşmasının yerini alan 1940 Ticaret ve Seyrüsefer Anlaşması üçüncü ülkelerin Hazar'a girişine izin vermezken, masum geçiş haklarını da sınırlandırmıştır. Üstelik üçüncü ülke vatandaşlarının Hazar'da gemilerde ya da limanlarda çalışmalarına da izin verilmemiştir. Her iki anlaşma da Hazar'da (askeri ve ticari) dolaşım ve balıkçılık haklarını Sovyet ve İran tekneleri ile bu ülke bayraklarını taşıyan diğer teknelere vermiştir (Janusz, 2005:2-3).

Bu anlaşmalar SSCB ve İran'a birbirlerinin kıyılarından on milden açığa doğru olacak şekilde tüm Hazar'da balıkçılık izni sağlamıştır. Denizle ilgili bilimsel araştırma, petrol ve doğalgaz arama, kuyu açma gibi faaliyetlere 1940 anlaşmasında belli belirsiz değinilmiştir. Anlaşmanın ekinde yer alan bir notta Hazar iki ülkenin ortak denizi olarak tanımlanmıştır (Janusz, 2005:2).

Hazar konusunda kıyıdaş ülkeler farklı tezleri savunmuştur. Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ı bir iç deniz olarak kabul edip kullanımının kıyıdaş beş ülke arasında bölünmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Rusya, Türkmenistan ve İran ise Hazar'ı bir iç göl olarak görerek kıyıdaş ülkelerin ortak kararı çerçevesinde kullanım esaslarının belirlenebileceğini vurgulamışlardır (MacDougall, 1997; Kasım, 2009:148). Azerbaycan, Hazar'ın deniz olması nedeniyle kıyıdaş ülkelerin 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde belirtilen on iki millik karasuları üzerinde tam yetkiye sahip olması savunmuştur. Türkmenistan ise ortak kullanımı desteklemekle birlikte her kıyıdaş ülkenin kendisine ait balıkçılık bölgesi olması gerektiğini ileri sürmüştür. Rusya ise 1921 ve 1941 yıllarında yapılan Sovyetler Birliği-İran anlaşmalarının Hazar'ın bölünmesini yasakladığını savunmuştur (Kasım, 2009:148).

Hazar'ın deniz niteliği kabul edildiği takdirde, 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre kıyıdaş devletler en fazla on iki millik karasularına, iki yüz mili aşmayan münhasır ekonomik bölgelere ve kıta sahanlığına sahip olmalıdır. Ancak Hazar'ın azami genişliği iki yüz milin altında olduğundan Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 15. maddesine göre karşı ya da bitişik kıyılarda orta nokta (ortay nokta) sınır kabul edilmelidir.

Hazar'ın Karadeniz ve Baltık Denizi ile mevcut kanal bağlantıları dikkate alındığında deniz olarak kabul edilmesi gerekecektir. Bu durumda üç yeni devlet, sözleşmenin 69, 124 ve 132. maddeleri uyarınca açık denizlere çıkış hakkı iddiasında bulunabilecektir. Yine de her şey kolay olmayacaktır. Zira Hazar'dan açık denizlere erişim olanağı sağlayan geçişlerin tatlı su nehirleri olması durumu karmaşık hale getirmektedir. Janusz (2005:3)'a göre Hazar ile ilgili çözümün önündeki engellerden biri de Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni Rusya dışında hiçbir kıyıdaş ülkenin imzalamamasıdır.

Hazar'da İran ve Rusya için asıl sorun deniz olarak değerlendirilmesi halinde her bir kıyıdaş ülkenin kendi karasularında tam yetki elde etmesi ve İran ile Rusya'nın sahip olacağı karasularının diğerlerine göre kaynak bakımından çok daha fakir olmasıdır (Kasım, 2009:149). 1978 tarihli Viyana Sözleşmesi'ne göre devletlerin bölündükleri sırada yürürlükte olan anlaşmalar, aksine bir karara varılmadığı takdirde geçerliliğini sürdürmektedir. Bu yüzden Hazar örneğinde selef devletlerin hakları ve yükümlülükleri-örneğin Sovyetler Birliği ve uluslararası yasal eylemden doğan halefleri üzerinde- eşit olarak bağlayıcıdır. Bu konu 1991 yılında Alma Ata bildiriyle teyit edilmiştir. Söz konusu bildiride yeni bağımsız devletler Sovyetler Birliği tarafından imzalanan antlaşmalar ile bunlardan kaynaklanan sorumluluklarını kabul etmişlerdir (Janusz, 2005:3).

İran'ın, Hazar havzası, Güney Kafkasya ve daha geniş coğrafyada çeşitli çıkarları bulunmaktaydı. İran planlanmakta olan Kuzey-Güney nakil koridorunda yer almakta, yaygın tren yolu ve liman altyapısıyla Hindistan'ı İskandinavya ile birleştirmektedir. İran ayrıca zengin petrol ve doğalgaz rezervleriyle enerji devi olup günde dört milyon varil petrol üretmektedir (Magomedov, 2006:16). İran, ABD'nin Azerbaycan üzerinden Hazar'da etkili olma çabalarını güvenlik tehdidi olarak algılamış, Rusya ile işbirliğine giderek ABD'yi dengelemeye çalışmıştır. Tahran, Azerbaycan'ın ABD ile askeri alanda işbirliğinden rahatsızlık duymuştur (Kasım, 2009:151). Bu nedenle Hazar'daki askeri varlığını arttırmayı planlamıştır. İran, Basra Körfezi'ndeki unsurlarını Hazar'a naklederek buradaki deniz gücünü arttırmıştır (Magomedov, 2006:17).

Putin ve dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi 12 Mart 2001'de Moskova'da yayınladıkları ortak deklarasyonda; Hazar'ın hukuki rejimi belirleninceye kadar deniz sınırlarıyla ilgili resmi beyanda bulunmayacaklarını, çevre ve jeodezik nedenlerle deniz yatağından boru hattı geçirilmesine karşı olduklarını, Hazar'ın statüsü ve kullanımına ilişkin kararların veya anlaşmaların beş kıyıdaş ülkenin onayıyla yürürlüğe girebileceğini açıkladılar (Iran and Russia...,2001). Lelyveld (2001), bu açıklamadan hareketle, bölgede Rusya ve İran'ın onayı olmaksızın yapılacak hiçbir petrol sözleşmesi ya da ikili anlaşmanın geçerli olmayacağını vurgulamıştır. Böylece Batılı ülkelerin Rusya'yı bypass ederek Hazar üzerinden bölgenin enerji kaynaklarına erişme planları Moskova'nın ileri sürdüğü hukuki gerekçelerle durdurulmuştu. Zira Rusya, Hazar bölgesi ve Hazar Denizi tabanına düşenecek boru hattı projesi için öncelikle Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi gerektiğini bildirmiştir.

Putin'in halefi Medvedev döneminde Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma ile Hazar Kıyısı boyunca doğalgaz boru hattı inşası yapılması öngörülmüştür. Orta Asya bölgesi gaz şebekesini modernize edip genişletme projesinin bir parçası olan boru hattı Türkmenistan'dan başlayacak, Kazakistan'ın Hazar kıyısı boyunca yol alacak Avrupa'ya gönderilmek üzere amacıyla Rusya'ya taşınacaktır (Russia, Kazakhstan, Turkmenistan..., 2007)

Bununla birlikte paylaşım sorunu uzun süre devam ederken 2018'de Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ile Hazar Denizi'nin nihai statüsü netlik kazanmıştır (Bkz: Kahraman, Merdan, 2020, 434-468.)

3. BATI'NIN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE "YAKIN ÇEVRE"

ABD ve AB'nin "Yakın Çevre"deki enerji çıkarları birbirlerine yakın olmakla birlikte zamanla aralarında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. AB'nin enerjiyle ilgili siyaset ve strateji belgeleri Brüksel'in temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, üye ülkelerin farklı gelişmişlik ve sanayileşme düzeyleri, değişen enerji ihtiyaçları Birlik içerisinde münferit hareketleri ortaya çıkarmaktadır.

1990'lı yıllarda Hazar Havzası hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında uygun güzergahların belirlenmesinde jeopolitik rekabet yaşanmıştır. Bu sırada enerji fiyatlarının düşüklüğü, Hazar Havzası'nın uzaklığı, Hazar petrolünün Basra Körfezi ham petrolü karşısında göreceli yüksek maliyeti nedeniyle ABD'nin desteklediği projeler hayata geçirilmiştir. Rusya ve İran'ın çabalarına karşı, Batılı aktörler bölgenin enerji politikalarının belirlenmesi sürecine dahil olmuşlardır (Vitale, 2007). Büyük güçlerin jeopolitik rekabeti nedeniyle AB bölgedeki gelişmeler karşısında ihtiyatlı davranmıştır. AB üyeleri ise ulusal çıkarları (ya da enerji şirketlerinin çıkarları) nedeniyle söz konusu rekabette etkin şekilde yer almamıştır (Vitale, 2007).

SSCB'nin dağılmasından sonra AB ülkeleri (dönemin Avrupa Topluluğu) Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına yönelik yeni bir strateji belgesi oluşturmuştur. Böylece Avrupa'nın enerji güvenliğinde Kafkasya ve Orta Asya önemli bir konum elde etmiştir. Nabucco doğalgaz

boru hattının yer aldığı 'Güney Gaz Ulaşım Koridoru' vasıtasıyla Avrupa'nın gaz tedarikinin artacağı, Rusya'dan yapılan ithalata bağımlılığın azaltılacağı ve Rusya'nın Orta Asya'da ekonomik ve siyasi üstünlüğünün zayıflayacağı öngörülmüştür (Schreiner, 2002).

AB'nin, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinin kalkınmalarını teşvik etmek ve Birliğin tedarik güvenliğini geliştirmek amacıyla enerji alanında işbirliğini hedefleyen Avrupa Enerji Şartı Anlaşması ve Protokolü 17 Aralık 1994'te Lizbon'da imzalanmıştır (The Energy Charter Treaty and Protocol). Enerji Şartı imzacı ülkeler arasında enerji alanında serbest piyasa ilişkilerini düzenlemiştir. AB üyeleri dışında elliden fazla ülke anlaşmayı imzalamak ya da katılmak suretiyle taraf oldu. Rusya ise 1990'lı yılların başında anlaşmayı imzalamasına rağmen onaylamamıştır. AB, Rusya'nın Ukrayna ve Belarus'la yaşadığı sorunlardan duyduğu rahatsızlık nedeniyle, ısrarla Moskova'dan anlaşmayı imzalamasını istemiştir. Rusya ise son derece katı hükümler içerdiği gerekçesiyle Şart'ı onaylamak yerine düzeltilmesini talep etmiştir (Kolchin, 2006).

AB'nin Enerji Şartı Anlaşması ve protokol Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir (The Energy Charter Treaty). Enerji Şartı'yla, yabancı yatırımların korunması, enerji alanındaki ticaretin DTÖ kurallarına bağlı yürütülmesi, katılımcı devletler arasındaki uyumsuzlukların çözümü, enerji pazarlarının serbestleştirilmesi, enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve bu kaynakların kolaylıkla ve serbestçe nakledilmesi hedeflenmiştir (Kara, 2006). Rusya Şart'ın birçok noktasına itiraz etmiştir. İki taraf arasında birçok noktada anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.

AB ve Rusya arasındaki temel anlaşmazlıklardan biri Şart'ın transit protokolüyle ilgiliydi. Buna göre AB ülkeleri Rusya'dan Gazprom'a ait gaz nakil şebekelerine erişime izin vermesi, bağımsız üreticilerin, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelere erişim sağlamasını istemişlerdir. Rusya ise söz konusu talepleri karşıladığı takdirde transit ülke konumuna gireceği gerekçesiyle anlaşma hükmünü kabul etmemiştir (Kolchin, 2006).

Taraflar arasındaki bir diğer anlaşmazlık Rusya'nın eski Sovyet ülkeleriyle ve özellikle Ukrayna ile arasındaki ihtilaf nedeniyle Avrupa'ya eksik sevkiyat yapılmasındaki sorumluluğuna ilişkindi. Şart'a göre fiyat konusunda anlaşmazlık yaşanması durumunda tahkime başvurmak mümkündü ancak Rusya'nın gaz sevkiyatını durdurması yasaktı. Öte yandan Rusya'da iç piyasada gaz fiyatının oldukça düşük olması Rus ihracatçılara Avrupalı üreticiler karşısında avantaj sağlıyordu. Bir diğer konu Rusya ve Orta Asya gaz fiyatlarının aynı düzeye getirilmesine ilişkindi. Gazprom'a göre bu durum Rusya'ya yılda 4.5-5 milyar dolar kaybettirecekti (Kolchin, 2006).

AB, 2008'de yaşanan Ukrayna krizinin ardından enerji politikalarını ivedilikle gözden geçirerek Rusya'ya bağımlılığını azaltacak yeni kaynaklar bulmaya yönelmiştir. Doğu-Batı enerji diyalogunu oluşturmak üzere Avrupa Enerji Şartı Transit Protokolü'nde değişiklikler yapmıştır (The Energy Charter and Protocol). AB, yıllık gaz ihtiyacının yaklaşık % 25'ini Rusya'dan karşılamaktaydı. Ayrıca Rusya-Ukrayna-Belarus arasındaki fiyat anlaşmazlıklarından kaynaklanan kesintilerinden kaygı duymaktaydı. Dolayısıyla tedarik kanallarını çeşitlendirmeye ve güvenilir gaz tedarikçileriyle çalışmaya yönelmiştir.

2000'lerin ilk on yılında AB'de enerji güvenliği alanında müzakereler yapılmasına ve çeşitli belgelerin hazırlanmasına karşın ortak karara varılması oldukça güçtü. Bunun temel sebebi başta Almanya ve Fransa olmak üzere üye ülkelerin Rusya ile enerji alanında işbirliği yapmalarıydı. Helm (2006)'e göre Rusya ve Almanya arasında enerji alanındaki özel ilişki AB bütünleşmesine yönelik açık bir risk oluşturmaktaydı. Diğer üyelerin Rusya ile enerji alanında ikili anlaşma imzalamaları AB'nin enerji güvenliği politikalarıyla çelişmekteydi.

Rusya, Baltık Denizi'nin altından geçip Almanya'ya ulaşan Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı projesiyle bazı AB ülkelerinin arasını açmıştı. Balkan ülkelerinde gerçekleştirmeye çalıştığı Güney Akım projesiyle Birliğin güneydeki ortaklarının önemli bir kısmını yanına çekmeyi başarmıştı

(South Stream Pipeline...). Moskova, Romanya ve Macaristan'ı Güney Akım projesine dahil etmemiştir. Bunda iki ülkenin ABD ile yakın ilişkiler içinde olması ve alternatif hat talepleri rol oynamıştır. Ancak Güney Akım projesi Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna'nın Kırım ve Sivastopol kentlerini ilhak etmesi üzerine AB tarafından veto edilmiş, böylece hayata geçirilmemiştir.

Romanya Cumhurbaşkanı Traian Basescu, Ağustos 2006'da Washington'da düzenlenen bir enerji konferansında; Hazar-Karadeniz odaklı bir 'Avrupa enerji tedariki' stratejisi çağrısında bulunmuştur. Basescu, 17 Kasım 2006 tarihli Moskovski Novosti gazetesine verdiği mülakatta; Gazprom'u Ukrayna ve diğer ülkelere yönelik tutumu ve şeffaf olmayan fiyatlandırma politikası nedeniyle "güvenilmez bir tedarikçi" şeklinde nitelendirerek, Gazprom'un Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi üretici ülkelerin gaz rezervlerini ve Ukrayna ile Beyaz Rusya gibi transit ülkelerin boru hatlarını kontrol altına alma niyetinden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Basescu, Gazprom'un, Avrupa'nın kaynakları çeşitlendirme şansını azaltmaya çalıştığını, hem Avrupa'ya hem de Çin'e gaz satmaya hazırlandığını, aynı anda iki tarafın ihtiyacını karşılayamayacağından, Avrupa'ya şartlarını kabul ettirmek için Çin üzerinden mesajı verdiğini belirtmiştir (www.jamestown.org).

Öte yandan Polonya, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak ve alternatif hatlardan enerji elde etmek amacıyla 2005-2007 yılları arasında bir dizi girişimde bulunmuştur. Polonya Cumhurbaşkanı Leh Kaczynski Kazakistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Ardından Polonya'da Azerbaycan, Gürcistan, Litvanya ve Ukrayna'nın katılımıyla gayri resmi bir zirve düzenlenmiştir. Hazar'dan çıkarılacak Kazak petrolünün Ukrayna/Odesa-Brody hattı üzerinden Polonya'ya ulaştırılması planlanmıştır (Kopysc, 2008). Ayrıca Azerbaycan petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı vasıtasıyla AB ülkelerine ulaştırılması hususu ele alınmıştır. Ancak Putin Kazakistan ve Türkmenistan devlet başkanlarıyla anlaşınca, Ukrayna'nın söz konusu hattan Polonya'ya ulaştırmak üzere almayı düşündüğü doğalgazı Rusya satın almıştır. Böylece Polonya'nın enerji tedarikini çeşitlendirme projesi bu aşamada başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

AB, 2005 yılında kabul ettiği enerji politikası kavramı çerçevesinde, 2006 yılında ortak enerji politikası geliştirilmesine karar vermiştir. Avrupa Komisyonu, bu çerçevede hazırladığı Avrupa İçin Enerji Politikası başlıklı raporunu 2007 yılında Avrupa Konseyi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na göndermiştir (An Energy Policy For Europe). AB'nin enerji tedariki konusunda tüm üyeleri bağlayıcı kriterleri bulunmadığından, üye ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için bireysel anlaşma imzalamaları mümkün kılınmıştır. İtalyan ENİ firması ile Rus Gazprom'un Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı'na ilişkin işbirliği bu tarz bireysel anlaşmalar kapsamına girmektedir. Proje, enerji kaynaklarını ve güzergahlarını çeşitlendirmek isteyen AB için geri adım olarak görülmüştü. Yine de pek çok AB üyesi, ısrarla Rusya'ya olan enerji bağımlılığını asgari düzeye indirmek ve enerji tedarik kanallarını çeşitlendirmek istemiş, dolayısıyla AB'nin Enerji Stratejisi 3. Protokolü hazırlanmıştır.

AB'nin enerji alanında Orta Asya'ya yönelik projeleri 1990'lı yılların ortasında başlamıştır. Birlik, 1995 yılında 'Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşıma Programını' (INOGATE) başlatmıştır. Program sayesinde ortak ülkelerin petrol ve doğal gaz nakil sistemlerinin modernize edilmesi ve rehabilitasyonu, Hazar bölgesi petrol ve doğal gazının alternatif güzergahlardan Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmiştir. Paralel bir proje olan 'Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru' (TRACECA) ile Avrupa'dan Orta Asya'nın içlerine doğru nakil koridorunun yapılması öngörülmüştür (TACIS Annual Report, 1999:51).

Avrupa Komisyonu 2001 Enerji Yeşil Kitabı'nı yayınladığında, Hazar kaynaklarının Avrupa'nın artan enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecek potansiyele sahip olduğunu anlaşılmıştır. Bazı yazarlara göre AB'nin politikaları Rusya'ya ve Avrasya ülkelerine enerji alanında rol vermek yerine Gazprom'u ihraç konusunda tekel konumuna getirmiştir (Vitale, 2007).

ABD ve AB, Rusya'nın Sovyet sonrası coğrafyadaki siyasi ve ekonomik (özellikle enerji alanında) etkinliğinden rahatsızlık duymuştur. Moskova'nın, Avrupa'nın petrol ve doğalgaz payını arttırarak bunu siyasi nüfuz aracına dönüştürmesini engellemeye çalışmışlardır. Bu nedenle alternatif enerji güzergahları oluşturmayı ve bu güzergahlarda yer alan ülkeleri Transatlantik güvenlik mekanizmalarına dahil ederek ekonomik alandaki iş birliğini siyasi ve askeri güvenlik alanlarıyla pekiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu amaca ulaşma yönünde NATO ve AB üyelikleri en önemli araçlar olarak ortaya çıkmıştır.

ABD, enerji kaynaklarını ve nakil hatlarını güvenli hale getirerek denetim altına almayı daima öncelikli hedef olarak görmüştür (Ortadoğu-Kuzey Afrika (MENA) Bölgesi, Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı, Bab-el Mandab ve Malaka Boğazı). ABD'nin enerji kaynaklarıyla nakil hatlarını denetim hedefi sadece kendi enerji talebini karşılamakla ilişkili değildir değildir. Zira ABD toplam enerji ihtiyacının % 22'sini bu bölgeden ithal etmektedir. ABD'nin temel amacı AB, Çin, Japonya ve diğer Asya-Pasifik ülkelerinin enerji tedarikini kontrol etmek ve söz konusu emtia için kullanılan döviz cinsini belirlemektir (Göknel, 2008).

ABD'nin Orta Asya'da enerji kaynaklarına ilişkin açıklanan siyasi hedefleri; bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ve Batı ile bağlarını güçlendirmek, Rusya'nın petrol ve doğalgaz nakil güzergahları üzerindeki tekeliğini yıkmak, tedarik hatlarını çeşitlendirmek suretiyle Batı'nın enerji güvenliğini geliştirmek, İran'ı dışarıda tutan bir doğu-batı boru hattı inşasını teşvik etmek, İran'ın Orta Asya ekonomileri üzerindeki tehlikeli etkinliğine karşı koymaktır (U.S. Interests in the Central Asian Republics, 1998).

Amerikalı siyasetçiler Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında Basra Körfezi'ne aşırı bağımlı olmak yerine güzergahların çeşitlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece iletim hatlarının çeşitliliği sayesinde enerji güvenliğinin sağlanmasını hedeflenmiştir (U.S. Interests in the Central Asian Republics, 1998).

4. ASYA'NIN GELİŞEN GÜÇLERİ: ÇİN VE HİNDİSTAN

4.1. ÇİN'İN ARTAN ENERJİ TALEBİ VE "YAKIN ÇEVRE"

Günümüzde güçlü sermaye potansiyeline sahip olan Çin, doğrudan yatırımlar, kredi ve hibe olanaklarıyla dünyanın yeni çekim merkezi ve küresel büyümenin lokomotifi olması bakımından kayda değer ilerleme kaydetmiş bulunmaktadır (Bkz: İshak Turan, Çin'in Enerji Güvenliği Politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 2020). Bu durum, kuşkusuz enerji boyutunu Çin dış politikasının önemli bileşenlerinden biri haline getirmektedir. Bu doğrultuda Çin dış politikasında bazı temel belirleyici hedefler bulunmaktadır. Bunlardan biri ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve güçlendirmektir. Çin'in bu amaçla yıllık kalkınma düzeyini çift hanelerde tutabilmesi gerekmekte, dolayısıyla hammadde ve enerji kaynaklarına bitmek bilmeyen ihtiyaç duymaktadır (Dumbaugh, 2008). Bu kapsamda Çin'in enerji politikalarını ülkenin artan petrol talebi ve petrol ithalatına bağımlılığı şekillendirmektedir (China-EIA). Çin, 2007 yılında dünyanın değişik bölgelerinden 196.8 milyon ton petrol ithal etmiştir. Bunun % 45'ini Orta Doğu, %32.5'unu Afrika, % 3.5'unu diğer kaynaklardan sağlamış, Suudi Arabistan, Angola, İran, Rusya ve Oman sırasıyla Çin'in en fazla petrol ithal ettiği ülkeler arasında yer almışlardır. Çin, 2008 yılında yaklaşık 7.8 milyon varille ABD'nin arkasından dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi olmuştur (China-EIA).

Çin'in, Orta Doğu'dan ithal ettiği petrol deniz yoluyla tankerlerle ülkesine taşınırken korsan saldırılarına maruz kalmaktaydı (Somali Pirates...,2010; Mid-ocean pirate..., 2009). Çin Komünist Partisi 2002 yılında düzenlenen 16. kongrede Rusya ve Orta Asya enerji kaynaklarına erişmek için "Batıya Yöneliş" stratejisini benimsemiştir (Blank, 2006). Pekin daha istikrarlı ve güvenli enerji tedarikçisi arayışı kapsamında dikkatini zengin kaynaklara sahip Orta Asya'ya yönlendirmiştir. Çin

açısından petrol fiyatlarının ucuzluğundan ziyade arz güvenliği önem taşımıştır. Dolayısıyla Çin, diğer ülkelerden uygun koşullarda petrol bulsa dahi, Orta Asya enerji pazarından çekilmeyi düşünmemiştir (Syaun, 2008). Çin'in ilk sınır aşan petrol boru hattı Mayıs 2006'da açılmıştır. Kazakistan'dan Çin'e ulaşan söz konusu boru hattı sayesinde Kazak petrolünün yanı sıra Rus petrolü de Çin'e sevk edilmeye başlamıştır (China-EIA).

Çin, Kazakistan hattının açılmasından sonra Orta Asya ülkeleriyle başka petrol ve doğalgaz boru hatları yapımı amacıyla temaslarda bulunmuştur. Böylece hem Orta Asya hem de Rus enerji kaynaklarının Çin'e ulaşması hedeflenmiştir (Blank, 2006). Bunlardan biri Türkmenistan'dan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov döneminde Çin'le Türkmenistan arasında Pekin'de imzalanan doğalgaz boru hattı yapımına ilişkin anlaşma olmuştur (Liu, 2006:10). Çin, Nisan 2007'de Özbekistan ile doğalgaz boru hattının bu ülkeden geçen kısmının inşasıyla ilgili anlaşma imzalamıştır. Temmuz 2007'de Türkmenistan'ın orijinal Çin-Kazakistan boru hattı projesine katılacağı resmen teyit edilmiştir. Kazak ve Çin resmi petrol şirketleri Kasım 2007'de konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmanın genel ilkelerini belirleyen anlaşmayı imzalamışlardır.

Liu (2006:2)'ya göre Çin'in ekonomik güvenliği ekonomik kalkınma, enerji güvenliği ve çevrenin korunması konularına bağlıdır. Bu değişkenler birbirleriyle dinamik bir ilişki, içindedir. Çin, hızlı ekonomik kalkınması nedeniyle, kalkınma hızını sürdürülebilir kılma yolunda enerji güvenliği giderek daha öne çıkmaktadır. Enerji, Çin'in kalkınmasında, sosyal istikrarı ve ulusal güvenliği açısından stratejik öneme sahip bir konudur. Çin enerji darlığını en önemli potansiyel tehditlerden biri olarak görmektedir (Liu,2006:4). Barışçı enerji gelişimi ve uluslararası enerji işbirliği Çin'in enerji stratejisinin uluslararası boyutlarını oluşturmaktadır.

4.2. HİNDİSTAN'IN ENERJİ STRATEJİSİNDE "YAKIN ÇEVRE" NİN YERİ

Çin ve Hindistan 21. yüzyılın ilk on yılı sona ererken geçmişte enerji alanında itici güçler olan ABD ve Avrupa'nın yerini almışlardır. İki ülke dünyada enerji talebine yön vermeye başlamışlardır. Hindistan bir milyarın üzerinde nüfusu ve patlama yapan ekonomisiyle dünyanın altıncı büyük enerji tüketicisi konumuna ulaşmıştır. Yeni Delhi ekonomisini yıllık ortalama yüzde altı ila yedi büyüme hızında tutabilmek için enerji tüketimini ortalama yüzde beş oranında arttırmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Hindistan bu dönemde, geleneksel Çin- Pakistan odaklı politikasını enerji kaynaklarına sahip Orta Asya'ya yöneltmiştir (Khan, 2). 2003 verilerine göre petrol ihtiyacının % 73'ünü dışarıdan karşılayan Hindistan'ın sadece birkaç yıllık rezervi bulunmaktadır (Tonneson and Kolas, 2006: 38-40). Hindistan'ın günde 1.4 milyon varil olan petrol ithalatının 2020 yılına kadar üç kat artması beklenmektedir (Chandra, 2009). Hindistan'ın doğalgaz tüketimi ise 2015 yılında, yirmi yıl öncesine göre, yaklaşık üç kat artacaktır. Hindistan'ın doğalgaz üretiminin de artmasına karşın ihtiyacının yaklaşık üçte birlik kısmını ithalat yoluyla karşılaması gerekecektir (Chandra, 2009).

Hindistan enerji konusundaki sıkıntılarını aşmak amacıyla enerji ithal ettiği ülkeleri çeşitlendirmeyi planlamıştır. Bu doğrultuda Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle anlaşmalar imzalamaya çalışmıştır. Hindistan bu yönde girişimlerini sürdürürken karşısında Asya'nın enerji açlığı çeken diğer devi olan Çin'i bümüştür (Zissis, 2007). Hindistan, Çin ve Pakistan ile Orta Asya'ya dönük yeterince işbirliği yapamadığından, bölgeye açılım amacıyla İran ile işbirliğine yönelmiştir. Ayrıca Türkmenistan-Afganistan-Pakistan yoluyla Türkmen doğalgazını satın almak istemiştir (Mitra, 2005). Uzmanlara göre diğer projelerin yanı sıra Türkmenistan-Afganistan-Pakistan (TAP) Boru Hattı Projesi ile İran-Pakistan-Hindistan (IPI) boru hattı projesi Hindistan'ın enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Hindistan Başbakanı Manmohan Singh 28 Ağustos 2005'de Afganistan'ı ziyaretinde Yeni Delhi'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için her iki boru hattı projesinin de (IPI ve TAP) gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemiştir (Chandra, 2009).

Hindistan'ın enerji stratejisi yabancı firmalara ÷lkede yatırım imkânı sağlamasının yanı sıra, devlet petrol ve gaz şirketi ONGC (Oil and Natural Gas Corporation Limited)'nin yabancı petrol ve gaz sahalarına yatırım yapmasını da kapsamaktadır. ONGC, Ocak 2003 itibariyle Kazakistan/Alibekmola petrol sahasının yüzde on beşlik, Kurmangaz'ın yüzde onluk hissesini elinde bulundurmaktadır. Bu dönemde Hindistan, Özbekistan petrol ve gaz sahalarından yüzde yirmilik bir hisse edinmeye çalışırken, Tacikistan ve Kırgızistan ile hidroelektrik projeleri sürdürmüştür(Khan, 12).

Enerji projelerinde göz önünde bulundurulan faktörlerden biri güvenlik boyutu olup, enerji güvenliği jeopolitik ve uluslararası boyutları kapsamaktadır (Chandra, 2009). Enerji güvenliğine yönelik tehditler uygun fiyatlı kaynaklara erişmek, yakıtın işlenmesi ve güvenli şekilde nakledilmesi, çevre ve kaynakların korunması gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Hindistan enerji projelerine yönelirken Afganistan'daki Taliban saldırılarından rahatsızlık duymuştur. Ticari ortaklık yaptığı, aynı zamanda enerji kaynaklarına bağımlı olduğu bu bölgedeki köktenci grupların yeniden güçlenmesinden endişe etmiştir (Khan, 13). Hindistan, Orta Asya ile ticaretin canlandırılması için Afganistan'da istikrarın sağlanmasını koşul olarak görmüştür.

Hindistan'ın enerjiyle birlikte Orta Asya'daki çeşitlenen çıkarlarına bakıldığında, İran'ın eksen ÷lke olduğu gör÷lmektedir. Hindistan'ın İran ile fiili ittifakı iki ÷lkeyi birbirine ve Orta Asya'ya bağlayan, güvenlik işbirliği, enerji ve başlıca altyapı projelerini kapsamaktadır (Khan, 20-21). Kimi yazarlara göre Hindistan, jeopolitik gerçekliklerin yol açtığı sınırlamaları kabul etse de, fırsatları görmek zorundadır. Zira dünyanın en büyük gaz rezervleri Hindistan'ın çevresinde; İran, Orta Asya ve Körfez ÷lkelerinde bulunmaktadır (Chandra, 2009).

5. RUSYA'NIN "YAKIN ÇEVRE"DEKİ ENERJİ POLİTİKALARI

Rusya, enerji konusunu dış politika hedeflerine ulaşmak için etkin bir şekilde kullanmıştır. Ukrayna ve Belarus'a doğalgaz sevkiyatını geçici sürelerle durdururken, kimi BDT ÷lkelerine piyasa fiyatının altında doğalgaz satmıştır. Rusya'nın anlaşmazlıkların çözümüne yaklaşımında Batı'nın Orta Asya enerji kaynaklarına alternatif yollardan ulaşmasını önleme ve bölge ÷lkelerinin NATO üyeliğini engelleme planı gör÷lmüştür(Gromadzki ve Konończuk, 2007). Rusya Enerji Bakanlığı, enerji kaynaklarının ÷lkenin milli güvenliğinin sağlanmasında önemli bir faktör olduğunu dikkate alarak Güvenlik Konseyi'nin de yardımıyla 'Enerji Güvenliđi Doktrini'ni hazırlamıştır (Aslan, 2005:38). Rusya'nın bölgesel enerji ve nakil tekeli konumunu sarsacak her türlü gelişmeyi yakından izleyip, gerektiğinde politika araçlarıyla müdahale etmiştir.

Putin'in ilk iki başkanlık döneminde hazırlanan doktrinlerde enerji faktörü hem güvenlik konusu hem de güvenlik kaynağı olarak yer almıştır (Cafersoy, 2000b). Enerji, yüksek gelir elde etme kapasitesi ve özellikle Ukrayna ile gaz konusundaki anlaşmazlığı sırasında güç aracı olarak kullanması nedeniyle Moskova'nın güvenlik düşüncesinin uyumlu bir kısmı haline gelmiştir (Haas, 2009). Rusya'nın dış ve güvenlik politikalarında enerji aracını etkin şekilde kullanması 2005 yılı sonunda Ukrayna'yı gaz fiyatlarını arttırmaya zorlamasıyla belirginleşmiştir (Russia-Ukraine gas row..., 2005). Rusya Ocak 2006'da Kiev ile yaşadığı fiyat anlaşmazlığı üzerine doğalgaz vanasını kapatmıştır. Bu kriz sadece Rusya-Ukrayna ilişkilerini gerginleştirmekle kalmayıp Moskova'yı Avrupa Birliği ile karşı karşıya getirmiştir (Kara, 2006). Ocak 2007'de ise bu kez Rusya ve Belarus arasında petrol fiyatlarındaki anlaşmazlık, Rusya'nın petrol sevkiyatını üç gün süreyle durdurmasına yol açmıştır. Rusya'nın transit ÷lke konumundaki komşularıyla sorunları kısa dönemde bir kaygı kaynağı olmuştur (Perovich ve Orttung, 2007:2).

Rusya eski Sovyet ÷lkelerine piyasa fiyatlarından düşük bedelle doğalgaz satarken zamanla fiyatlarda düzenleme yapmıştır. Fiyatlandırmada piyasa gerçeklerinin yanı sıra eski Sovyet ÷lkelerinin Moskova ile ilişkilerinin niteliği de belirleyici olmuştur. Örneğin Rusya Batı yönelimli Gürcistan'a sattığı doğalgazın fiyatını 1 Ocak 2007'den itibaren iki katına çıkarmıştır (Blackmail

fear..., 2006). Moskova Ukrayna'ya sattığı gazın fiyatını da diğer eski Sovyet ülkelerinden daha önce arttırmıştır. Gazprom, Gürcistan ve Ukrayna'da 2004 seçimlerinde Batı yanlısı yönetimlerin iktidara gelmesi üzerine bu ülkelere sattığı gazın fiyatına zam yapmıştır. Nitekim Rus liderliği renkli devrimlerin tüm eski Sovyet coğrafyasına yayılmasından bölgedeki nüfuzlarını sınırlandırmasından ve hatta Rus siyasetini tehdit etmesinden endişe duymuşlardır (Woehrel, 2009).

Rusya'nın 2005 yılından itibaren enerji alanındaki kimi uygulamaları Batı'da kaygıyla karşılanmıştır. Bunlar; Moskova'nın AB ile imzaladığı Enerji Şartı Anlaşması'nı onaylamaması, enerji üretimini kamulaştırması, yabancı yatırımlardan devlet adına pay alması ya da arttırması, BDT ülkelerine verdiği doğalgaz ve petrol fiyatlarını arttırarak zamanla uluslararası piyasa düzeyine çıkarması, Ukrayna ile anlaşmazlığında gaz vanasını kapatması, Belarus ile fiyat konusunda sorun yaşaması, kuzeyde ve güneyde alternatif ulaştırma yolları konusunda anlaşmalar yapmasıdır.

Gazprom tarafından 1 Ağustos 2007'de tarihinde yapılan açıklamada; Belarus'un ödemediği 450 milyon ABD doları tutarındaki borcuna karşılık, bu ülkeye sevk edilen doğalgazın % 45 oranında azaltılacağı bildirilmiştir (Russia to cut..., 2007). Bir süre sonra benzer uyarı Batı yanlısı rejimin işbaşına geldiği Ukrayna'ya yapılmıştır. Gazprom, Ekim 2007 ayı içerisinde 1.3 milyar ABD dolar borcunu ödememesi halinde Ukrayna'ya sevk edilen doğalgaz miktarında kesintiye gidileceğini duyurmuştur.

Putin'in ilk iki başkanlık döneminde (2000-2008) enerji, Rusya'nın siyasi ve dış politik hedeflerine ulaşmada sık sık araç olarak kullanılmıştır. Gürcistan'ın 2006 yılı sonlarında dört Rus Askeri İstihbarat (GRU) subayını casusluk yaptıkları gerekçesiyle gözaltına alması üzerine Rusya sert tepki göstermiştir. Gürcistan Rus subayları AGİT aracılığı ile teslim etmesine karşın Moskova tepkisi sürdürmüştür. Moskova, ülke arasındaki ulaşımı durdurmuş, Rusya'da yaşayan çok sayıda Gürcistan kökenli kişiyi sınır dışı etmiştir. Moskova, Gürcistan'a yönelik yaptırımlarına enerji alanını da dahil etmiş; Gürcistan'a satılan doğalgaz fiyatını iki katına çıkarmıştır (Gazprom to double...,2006). Rusya enerji konusunda Gürcistan'a baskı yaparken, Gazprom ise bu ülkenin iç doğalgaz dağıtım şebekesini satın alabilmek için girişimlerini sürdürmüştür.

Rusya'nın Batı yanlısı Tiflis yönetimine baskısı bununla da sınırlı kalmamıştır. Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i özel olarak Moskova'ya davet ederek, Rusya'nın Gürcistan'a uygulayacağı enerji ablukasında Azerbaycan'ı da yanına çekmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Gürcistan'ın çevre ülkelerden doğalgaz teminini engellemek amacıyla, 2007 yılında daha önce 4.5 (Dört buçuk) milyar metreküp doğalgaz alım anlaşması yaptığı Azerbaycan'dan 1.5 (Bir buçuk) milyar metreküp doğalgaz daha alabileceğini belirterek, Bakü'nün Şah Deniz kaynaklarından Gürcistan'a doğalgaz vermesini engellemeye çalışmıştır (İsmayilov, 2008).

Rusya'nın enerji stratejisi dört temele dayanmaktadır;

- Alternatif enerji nakil hatları oluşturarak, arz güzergahlarını çeşitlendirmek,
- Bölge ülkelerinin enerji kaynaklarını ülkesi üzerinden ihraç etmek,
- Enerji nakil hatlarında pay sahibi olmak,
- Alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaktır (Woehrel, 2009).

Gazprom, yurtdışında tüketiciye doğrudan satış yapan gaz şirketlerini, yer altı tesislerini, enerji üreten şirketleri ve boru hatlarını ya da hisselerini satın alma stratejisi izlemiştir. Kremlin böylece enerji alanında dünya çapında dev Rus şirketleri oluşturmayı hedeflemiştir. Örneğin LUKOIL şirketi 1998 yılında Plotey'deki Petrotel rafinerisinin hisselerini satın alarak Romanya pazarına girmiştir. LUKOİL 2006 yılı itibariyle Romanya'da 500 milyon doların üzerinde yatırım yapmıştır. Petrotel-LUKOİL ortaklığı on petrol deposu ve üç yüz civarında ortak benzin

istasyonunu bünyesinde barındırmaktadır. Şirketin faaliyetleri Romanya ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Lukoil 2012 yılında Romanya'daki rafinerisini modernleştirmek için 2.5 milyar dolarlık yatırım kararı almıştır (blackseanews.net).

Uzmanlara göre Rusya'nın AB'ye ve eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik saldırgan enerji politikası, Moskova'nın özellikle Batı'ya giden enerji nakil hatları üzerindeki hakimiyetini pekiştirmeyi hedeflemektedir (Papava ve Tokmazishvili, 2010:103). Rusya, Ukrayna ve Belarus gibi kendisine sorun çıkaran transit ülkeleri dışarıda bırakan yeni boru hattı projeleriyle arz iletim hatlarını çeşitlendirmeye yönelmiştir. Böylece gaz sevkiyatında tek bir güzergaha bağlı kalmayıp, transit ülkelerin tekeli konularından istifadeyle pazarlık marjını arttırmasını önlemeyi, diğer ülkeleri ulaştırma sistemlerine ekleyerek Avrupa enerji güvenliğinde söz sahibi olarak kıta politikalarında etkilemeyi hedeflemiştir. Rusya bu amaçla biri Baltık denizinin altından Almanya'ya ulaşacak Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı (Kuzey Akım), diğeri ise Güney Akım Boru Hattı Projesi (Güney Akım) projelerini planlamıştır.

Kuzey Akım Rusya'nın tekelini güçlendirmek adına attığı en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir. Gazprom, projede hisselerin % 51'ine sahip iken, Alman firmaları geri kalanını eşit olarak paylaşmıştır. Rusya Kuzey Akım projesiyle iki yönlü fayda elde etmeyi hedeflemiştir. Avrupa Birliği ülkelerini kendisinden daha fazla doğalgaz ithalat etmeye yöneltecek, öte yandan Doğu Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğini sarsmış olacaktır. Kuzey Akım, Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna ve Polonya'yı baypas ederek Almanya'ya ulaşmaktadır (Kara, 2006). Putin'in Ukrayna'yı baypas etme niyeti taraflar arasındaki ihtilaflardan çok daha önce oluşmuştu. Putin 17 Ocak 2002'de Polonya'ya yaptığı ziyarette, Gazprom'un, potansiyel yatırımcılar olarak Alman Wintershall ve Ruhrgas, Gaz de France ve İtalya'nın SNAM şirketleriyle bu ülkeden geçecek bir boru hattı projesi gündemdediydi. Varşova söz konusu projeye destek vermiştir (Amanov, 2007).

Kuzey Akım Projesi Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in katıldığı açılış töreniyle 8 Kasım 2011'de gaz sevkiyatına başlamıştır (bbc.com) Ardından Rusya ile Almanya arasında paralel ikinci bir hattın inşaatı başlamıştır. Kuzey Akım 2 yıllık 55 milyar metreküp Rus gazının Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya sevk edilmesi öngörülmüştür. Gazprom yetkililerinin açıklamasına göre Kuzey Akım 2'nin inşaatı 10 Eylül 2021'de tamamlanmıştır (tr.euronews.com).

Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı olarak açıklanan ikinci hattın Karadeniz'de Bulgaristan'ın Burgaz limanından başlaması, Yunanistan'ın Dedeağaç kentine varması, Yunanistan'dan sonra biri İtalya'ya diğeri ise Sırbistan üzerinden Avusturya'ya ulaşacak iki hatta ayrılması öngörülmüştür. Bu doğrultuda Rusya ilgili ülkelerle anlaşma imzalamıştır. Ancak Bulgaristan hükümeti anlaşmayı imzaladıktan sonra ülkede yeni seçim olmuş, yeni bir parlamento oluşmuş ve iktidar partisi değişmiştir. Yeni parlamento anlaşmaya onay vermemiştir. Balkan ülkeleri Moskova ve Brüksel arasındaki rekabet nedeniyle sıkıntıya girmiştir (Socor, 2010).

Rus yetkililer Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projesini ticari gerekçelerle açıklasalar da bu tür anlaşmalarda Rusya'nın genel jeopolitik çıkarları daha fazla önem taşımıştır. Rusya'nın Kosova'nın bağımsızlığı konusunda Sırbistan yanlısı tutumuyla, 25 Ocak 2008'de imzalanan Rusya-Sırbistan Enerji İşbirliği anlaşması arasında bağlantıyı bu kapsamda önem taşımaktadır.

Ukrayna'da 2014 yılında batı destekli protesto gösterilerinin ardında devlet başkanı Viktor Yanukoviç'in görevden ayrılarak Rusya'ya sığınmıştır. Rusya'nın desteği ile Kırım ve Sivastopol'de düzenlenen referandum sonucu iki bölge Rusya'ya iltihak etmiştir. Rusya'ya yönelik yaptırımların da etkisiyle Brüksel'in baskısı sonucu başta Bulgaristan olmak üzere Balkan ülkeleri Güney Akım projesinden çekilmişlerdir. Bunun üzerine Rusya alternatif bir proje geliştirerek "Türk Akımı Projesi"ni hayata geçirmiştir (Jirusek, 2020).

Rusya'nın ikinci stratejisi Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin uluslararası pazarlara petrol ve doğalgaz sevkiyatında hâkim rol oynama arzusuuydu. Sovyet sisteminin altyapısı, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı ambargo, Afganistan'daki çatışmalar, Pakistan'daki istikrarsızlık, bölgedeki diğer coğrafi engeller ile güvenlik sorunları Moskova'nın bu rolünün gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Rusya, BTC boru hattının kurulmasına şiddetle karşı koymuştur. Ancak 1990'lı yıllardaki iç ve ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan güçsüzlüğü nedeniyle bu hattın kurulmasını engelleyememiştir. Putin'in 2000-2008 arasındaki devlet başkanlığı döneminde ise Rusya doğu-batı enerji koridoru işlevi görececek Nabucco projesine karşı daha başarılı adımlar attı. Rusya bir taraftan Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle giderek piyasa fiyatlarına yaklaşan bedellerle uzun vadeli doğalgaz alım anlaşması imzalarken öte yandan ülkesinden Avrupa'ya doğalgaz boru hatları projeleri üzerinde çalışarak iki taraflı kısaca almıştır. Rusya, Orta Asya enerji kaynaklarının Çin ve Hindistan gibi ülkelere sevkiyatı konusunda etkin rol oynamamıştır. Bununla birlikte taraflar arasında yapılan anlaşmalardan rahatsızlık duymuştur.

Rusya'nın bir başka stratejisi mevcut enerji nakil hatlarını işletmek ya da gerek hatların mülkiyeti gerekse işletmesinde pay sahibi olmaktır. Bu amaçla Avrupa istikametinde kurulması öngörülen Kuzey ve Güney Akım Doğalgaz Boru Hatlarında belirli oranda hisseyi elinde bulundurmak istemiştir (Nord Stream).

Rusya'nın enerji konusunda bir diğer stratejisi üretim, ulaştırma ve satış boyutlarını bütüncül şekilde değerlendirerek enerji alanında işbirliği yaptığı ülkelerin enerji dağıtım ağına girmektir. Bu amaçla alıcı ülkelerin iç dağıtım şebekelerinde pay sahibi olmaya yönelik Ermenistan ve Belarus ile anlaşma yapmıştır (Tunyan, 2006). Ancak Rusya Avrupa iç pazarlarına bu kadar kolay girememiştir. Gazprom, Hollanda'nın yerel gaz şebekesinden hisse almak istemiş, henüz söz konusu hedefine ulaşamamıştır.

Putin BDT coğrafyasında enerji alanındaki hakimiyetini güçlendirerek ABD'nin siyasi ve askeri liderliğine karşı enerji lideri olmayı hedeflemiştir. Bu amaçla eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzalayıp yeni nakil hatlar kurarken, doğalgazda OPEC gibi bir örgütlenmeyi hayata geçirmek istemiştir. Doğalgaz üreten birçok ülkeyle bağlantılar kurmuştur (Stern, 2007). 23 Aralık 2008 tarihinde Moskova'da gerçekleştirilen toplantıda "Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Formu" kurulmuştur. Söz konusu forumda Rusya, Cezayir, Bolivya, Mısır, Ekvatorial Gine, İran, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobako yer almıştır.

"Yakın Çevre"de enerji alanındaki bir diğer önemli bölge Güney Kafkasya ve uzantısı olan Hazar Havzası'dır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik önemi bölgede enerji kaynaklarının varlığına bağlıdır. Hazar petrol ve gazının kesintisiz şekilde pazarlara ulaştırılması için Kafkasya'da istikrar yaşamsal önem taşımaktadır. Rusya ve Ortadoğu enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak istenen Batıdaki tüketici devletlerin enerji politikaları sonucunda bölgenin önemi arttırmıştır (Haas, 2006).

2006 yılında faaliyet giren BTC Petrol Boru Hattı Rusya'nın bölgede enerji ihracatındaki tekeli konumunu bozduğu için Hazar'da Rus üstünlüğüne önemli bir darbe vurmuştur. Rusya ise buna karşı İran'la işbirliğini geliştirmek ve bölgedeki askeri varlığını arttırmak suretiyle adım atmıştır (Magomedov, 2006:16). BTC Boru Hattı'nın inşası Rusya'nın Hazar bölgesindeki çıkarlarını sarsmıştır. Projeye katılan ülkeler Rusya ve İran karşıtı duygularını gizlemekten, projenin hem stratejik hem de güvenlik açılarından önem taşıdığını duyurmuşlardır. Putin devlet başkanı seçilince Hazar denizini Rus dış politikasında yüksek öncelikli konu olarak ele almıştır. Viktor Kalyuzhni'yi bölgeye Başbakan Yardımcısı unvanıyla özel temsilcisi olarak atamıştır (Transcaucasus: A Chronology).

Putin, başarısız olarak nitelendirilen Aşkabat zirvesinden dönüşte Nisan 2002'de Astrahan'a yaptığı ziyarette ülkesinin Hazar'daki pozisyonunu yeniden savunmuştur. Putin, Hazar'ın askeri öncelikli bölge olduğunu, Hazar için ayrılan kaynakların arttıracaklarını, bölgeye daha fazla asker

göndereceklerini açıklamıştır. Rusya Ağustos 2002’de Hazar donanmasının da katılımıyla benzeri görülmemiş geniş çaplı bir askeri eğitim tatbikatı düzenlemiştir (Magomedov, 2006:16).

Putin döneminde hazırlıklarına başlanan, Kazakistan ve Türkmenistan ile Hazar kıyısında doğalgaz boru hattı yapılmasına yönelik anlaşmayı onaylayan yasa 26 Aralık’ta Medvedev tarafından imzalanmıştır. Yeni boru hattı yapımı Orta Asya’daki gaz şebekesinin yenilenmesi ve genişletilmesi projesinin bir parçası olarak planlanmıştır. Boru hattının, Türkmenistan’dan başlayıp, Kazakistan’ın Hazar kıyısından geçerek Rusya’ya ulaşması öngörülmüştür. Boru hattı inşasına ilişkin ortak anlaşma 20 Aralık 2007’de imzalanmış olup, Türkmenistan’dan yılda otuz milyar, Kazakistan’dan ise on milyar m3 gaz taşınması hedeflenmiştir (Russia, Kazakhstan, Turkmenistan...,2007).

Rusya enerji tekeli güçlendirmek adına ŞİÖ’nün 15 Haziran 2006 tarihli zirvesinde, örgüt bünyesinde bir “Enerji Kulübü” oluşturmayı teklif etmiştir. Teklifin gerçekleşmesi halinde, AB enerji piyasasını Rusya’ya açmasa da Rusya’nın doğuda yeri sağlamlaşacaktı (Kara, 2006). BDT Devlet Başkanları Konseyi 25 Mayıs 2007’de Yalta’da enerji konusunu ele aldılar. Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan elektrik ticaretinin genişletilmesi ile BDT ülkelerinde enerji kaynaklarına erişimi arttırmak amacıyla ortak enerji piyasası oluşturulması yönündeki anlaşmayı imzaladılar (Inventory of International Nonproliferation..., 2007).

Putin, 2007 ve 2008 yıllarındaki açıklamalarında enerjiye büyük önem verdiğini ortaya koymuştur. Enerji gerek bütçe gelirlerini arttırması gerekse güç aracı olarak özellikle Belarus ve Ukrayna ile yaşanan anlaşmazlıklarda kullanılması nedeniyle, Moskova’nın güvenlik düşüncesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Moskova, Ağustos 2009’da Enerji Şartı ve ilgili diğer anlaşmalara taraf olmayacağını resmen bildirmiştir. Anlaşmanın 45 (3-a) maddesine göre 60 takvim günü sonunda Rusya çekilmiş olacaktır (The Energy Charter Treaty).

6. SONUÇ

Rusya’nın 2000’li yıllarda Batılı ülkelerle ilişkilerinde enerji konusu en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Batı’nın artan enerji ihtiyacı ve enerji fiyatlarının yükseleceği beklentisi Moskova’nın bu stratejisini desteklemiştir. Kremlin, enerjiyi hem bütçe gelirlerini arttırmak hem de dış politik ve güvenlik hedeflerine ulaşmak amacıyla etkin bir araç olarak kullanmıştır. Putin, Batı ile askeri ve teknolojik açıdan rekabette sorunlar yaşayacağını öngörmüştür. ABD’nin siyasi, ekonomik ve askeri alanda dünya liderliğine karşı enerji alanında söz sahibi bir konuma gelmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle eski Sovyet ülkeleriyle uzun vadeli enerji anlaşmaları imzaladı ve yeni transit hatların inşasına yönelmiştir. Doğalgaz üreten ülkelerle işbirliğini geliştirmiştir. OPEC benzeri bir örgütlenmeyi teşvik etmiştir.

Rusya’nın bölgede petrol ve doğalgaz üretimi, rafineri, nakli konularındaki tekeli konumu zarar görmesi, Rusya’nın özellikle Batı’ya karşı dış politikasında en önemli yaptırım aracını kaybetmesine yol açabilecektir. Putin, Rusya’nın ulusal çıkarları ile şekillenen dış güvenlik politikalarını “Yakın Çevresi”nde hassasiyetle uygulamıştır. Bölgede Moskova’ya sadık liderlerin işbaşında kalmasını desteklemiştir. Enerji alanında işbirliği ile bu ülkelerin kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında öncü rol oynamıştır.

2008 yılı sonbaharında iyice şiddetlenen küresel ekonomik kriz, tüketim ve üretimde düşüşe yol açınca enerjiye olan talep de hızla azalmıştır. Dolayısıyla petrol fiyatları hızlı bir şekilde düşmüştür. Rusya’nın gelirleri hızla azalırken enerji şirketleri borsaya değerlerinin neredeyse yüzde seksenini kaybetmiştir. Bu gelişmelerin yol açtığı güvensizlik ve merkezlerde sermayeye duyulan ihtiyaç bir anda ülkedeki yabancı sermayenin hızla çıkmasına, dolayısıyla rublenin hızla değer kaybetmesine yol açmıştır. Kurun değişmesi ise gıda dahil pek çok tüketim malını ithal eden Rusya’da enflasyonun artmasına ve hayat pahalılığına sebep olmuştur. İstihdamın

daralması işten çıkarmaları beraberinde getirmiştir. Bu durum kısmen göçmen işçi kontenjanının kısılmasıyla telafi edilmeye çalışılırken ekonomi yavaşlamaya başlamıştır.

Moskova, petrol kaynaklarına sahip olan ve boru hatlarının geçtiği Çeçenistan'ın bağımsızlığına şiddetle karşı durmuştur. Çeçen milliyetçileri kuvvet kullanarak bastırmıştır. Moskova ve Çeçenistan arasında 1990'lı yıllarda yaşanan çatışma ve ardından Moskova'nın terörle mücadele adı altında bölgede kontrolünü arttırması, o dönem enerji güzergahları üzerindeki küresel rekabet açısından önem taşımıştır. Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan ihtilafı, Gürcistan'da merkezi hükümet ile Abhaz ayrılıkçılar arasındaki anlaşmazlıklar yine bu perspektiften daha farklı değerlendirilebilecektir. BTC petrol boru hattının tamamlanmasından sonra bu kez Hazar Havzası ile Orta Asya doğalgazını Avrupa'ya ulaştıracak Nabucco projesi Moskova ile Batı arasında rekabeti arttırmıştır.

Putin'in "Yakın Çevre"de nüfuz alanı oluşturma çabalarının ekonomik (petrol ve diğer yıllık gelirleri arttırmak), jeopolitik (komşuları üzerinde siyasi denetim sağlamak ve Güneyde dini aşırılıklığa karşı güvenli bölge oluşturmak) ve iç siyasi (kendi popülaritesini arttırmak ve komünistleri ve milliyetçileri susturmak) boyutları bulunmaktaydı. Putin'in söz konusu stratejisiyle nihai hedefi ülkesini yeniden küresel aktör konumuna getirmektir. Bu yüzden Rusya "Yakın Çevre" politikasından geri adım atmamıştır. Bölgenin enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakları uluslararası pazarlara ulaştırma konularında tekel olmak için çaba sarf etmiştir. Kendisini dışlayan projeleri ya engellemeye çalışmış ya da geciktirerek rakiplerini tavize zorlamıştır.

KAYNAKLAR

- Amanov, Ő. (2007). ABD'nin Orta Asya Politikaları. İstanbul: Gökkuşbe Yayınevi.
- An Energy Policy For Europe, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007DC0001>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- Asker, A. (2021). "Rusya'nın Yakın Çevre Siyaseti: Karadeniz-Hazar (Güney Kafkasya) Bölgesi". İçinde: 100. Yılında Türkiye Rusya İlişkileri ve Karadeniz (Moskova Antlaşması'ndan Günümüze), Editörler: Mehmet Okur, Yüksel Küçükler, Ahmet Nafiz Ünalmiş), Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 97-141.
- Aslan, Y. (2005). Hazar Petrolleri, Kafkas Kördüğümü ve Türkiye, 2.Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- "Avrupa'yı 'ikiye bölen' proje: Kuzey Akım 2 Gaz Boru Hattı tamamlandı", <https://tr.euronews.com/2021/09/10/avrupa-y-ikiye-bolen-proje-kuzey-ak-m-2-dogal-gaz-boru-hatt-tamamland>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- "Blackmail fear after Russia doubles the price of its gas", <http://www.dailymail.co.uk/news/article-424434/Blackmail-fear-Russia-doubles-price-gas.html>, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2007)
- Blank, S. (2006). China's Emerging Energy Nexus with Central Asia, http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31886&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1, (Erişim Tarihi: 01.07.2010).
- Cafersoy, N. (2000a). Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000), Ankara, Avrasya-Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara Çalışmaları, Ekim 2000, s.32-35.
- Cafersoy, N. (2000b). Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi, Stratejik Analiz, Sayı: 8, Aralık 2000, s. 52-61.
- Cemilli, E. (2007). ABD'nin Güney Kafkasya Politikası. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Chandra, A. (2009). Geopolitics of Central Asian Energy Sources and Indian Interest, Journal of Peace Studies, 16 (1-2).
- Dumbaugh, K. (2008). China's Foreign Policy: What Does It Mean For U.S. Global Interests? <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34588.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.09.2009).
- EIA-China Analysis, <http://www.eia.doe.gov/cabs/China/Oil.html>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- EIA-Turkmenistan Analysis, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- "Gazprom to double Georgia charges", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6108950.stm>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Göknel, M. (2008). The New Game" Tension and Conflicts For Energy Transport Routes, <http://www.eurasiacritic.com/articles/newgame-tension-and-conflicts-energy-transport-routes>, (Erişim Tarihi: 12.06.2008).
- Gromadzki, G. & Wojciech, K. (2007). Energy Game: Ukraine, Moldova and Belarus between the EU and Russia, http://www.batory.org.pl/doc/energy_game.pdf, (Erişim Tarihi: 16.09.2009).
- Haas, M. (2006). Current Geostrategy in the South Caucasus, http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=595&language_id=1, (Erişim Tarihi: 02.03.2007).

- Haas, M. (2009). Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment, *Russian Analytical Digest*, 62, 2-5.
- Helm, D. (2006). Russia, Germany and European Energy Policy, http://www.opendemocracy.net/globalizationinstitutions_government/energy_policy_4186.jsp, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- "Iran and Russia Sign Oil and Weapons Pact, 12 March 2001, <https://www.nytimes.com/2001/03/12/world/iran-and-russia-sign-oil-and-weapons-pact.html>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Inventory of International Nonproliferation Organizations and Regimes, Commonwealth of Independent States, 1 January 2007, <https://media.nti.org/documents/cis.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- İsmayilov, R. (2008). Azerbaijan: Baku Likely to Reject Russian Offer to Buy Natural Gas, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav060308a.shtml>, (Erişim Tarihi: 15.05.2010).
- Jafarov, N. (2007), *Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayfa 102-103.
- Janusz, B. (2005). *The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems*. Chatham House, Russia and Eurasia Programme Briefing Paper, REP BP 05/02.
- Jirusek, M. (2020). TurkStream is South Stream 2.0-has the EU done its homework this time?, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/turkstream-is-south-stream-2-0-has-the-eu-done-its-homework-this-time/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Kahraman, F. Ş., Merdan, A. S. (2020). Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. *KAÜİİBFD*, 11(21), 434-468.
- Kara, S. (2006), *Rusya-AB Enerji Diyalogu*, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=609&sayfa=13>, (Erişim Tarihi: 23.04.2007).
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Pipeline, https://www.kcp.kz/projects/atasu_alashankou, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Kazakhstan to Transport 1.5 Million Tons of Oil Via Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline, 24 November 2022, <https://astanatimes.com/2022/11/kazakhstan-to-transport-1-5-million-tons-of-oil-via-baku-tbilisi-ceyhan-pipeline/>, (Erişim Tarihi: 24.11.2022).
- Khan, A.H. (T.Y.), *Indian Interests in Central Asia*, Area Study Center (Russia, China and Central Asia) University of Peshawar, Designed&Printed by The AAYS.
- Kolchin, S. (2006), *Why Russia refuses to ratify Energy Charter*, <http://en.rian.ru/analysis/20060407/45451331.html>, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Lelyveld, M. (2001), *Caspian: Russia-Iran Declaration Draws Objections*, <http://www.binfo.com/tools/miva/newsview.mv?url=news/2001-03/text/mar19g.rfe>, (Erişim Tarihi: 20.12.2006).
- Liu, X. (2006), *China's Energy Security and Its Grand Strategy*, The Stanley Foundation Policy Analysis Brief.
- Lukoil Announces Extra USD 2.5 Million Investments in Romania, <https://www.blackseanews.net/en/read/44546>, (Erişim Tarihi: 12.09.2012).
- Macdougall, J. (1997), *Russian Policy in the Transcaucasian 'Near Abroad': The Case of Azerbaijan*, *Demokratizatsiya*, 5 (1), 89-101.

- Magomedov, A. (2006). Russia's Policy Toward the Caspian Sea Region and Relations with Iran, *Russian Analytical Digest*, 6, 16-18.
- Mamedov, R. (2001). International Legal Status Of The Caspian Sea: Issues of Theory And Practice. *The Turkish Yearbook*, 32, 217-259.
- "Mid-ocean pirate attack on tanker", 10 November 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8350850.stm>, (Erişim Tarihi: 10.05.2010).
- Mitra, P. (2005), Indian Diplomacy Energized by Search for Oil, <https://yaleglobal.yale.edu/content/indian-diplomacy-energized-search-oil>, (Erişim Tarihi: 15.05.2010)
- "Nord Stream gas pipeline opened by Merkel and Medvedev", <https://www.bbc.com/news/world-europe-15637244>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021)
- Özcan, A. Sevinç (2005), Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar, İstanbul, Küre Yayınları.
- Papava, V. & Tokmazishvili, M. (2010). Russian Energy Politics And The EU: How To Change The Paradigm, *Caucasian Review Of International Affairs*, 4 (2) 103-111.
- Perovich, J. & Orttung, R. (2007). Russia's Energy Policy: Should Europe Worry? *Russian Analytical Digest*, No.18, 2-7.
- Kopysc, A. (2008) Poland's Energy Security, <http://www.iags.org/n022908.htm>, (Erişim Tarihi: 29.02.2008).
- Romanian President Concerned By European Dependence on Russian Energy, 21 November 2006, <https://jamestown.org/program/romanian-president-concerned-by-european-dependence-on-russian-energy/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- "Russia, Kazakhstan, Turkmenistan sign Caspian gas pipeline deal", 20 December 2007, <https://portnews.ru/news/print/8219/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- "Russia to cut natural gas supplies to Belarus 45% from Aug.3", 01 August 2007, <http://en.rian.ru/russia/20070801/70092408.html>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- "Russia-Ukraine gas row heat up", 27 December 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4562952.stm>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- Safire, W. "On Language: The Near Abroad" , May 22, 1994, <https://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html>, (Erişim Tarihi: 15.12.2020)
- Schreiner, B. (2002). Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region. http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127028_en.htm, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Socor, V. (2010). Bulgarian Government Skeptical on South Stream Project, *Eurasia Daily Monitor*, 7 (33).
- "Somali Pirates hijack Russian China Bound oil tanker", 5 May 2010, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8661816.stm>, (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- "South Stream Pipeline Project, Europe, (T.Y.) <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- Stern, J. (2007). Gas-OPEC: A Distraction From Important Issues of Russian Gas Supply to Europe, *Oxford Energy Comment*, http://www.oxfordenergy.org/pdfs/comment_0207-1.pdf, (Erişim Tarihi: 15.05. 2009).

- Syaun, T. (2008). Çin Siyaseti'nde Orta Asya'nın Yeri, (Şanghay Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü Rusya ve Orta Asya Bölümü Uzmanı-21 Kasım 2008), Avrasya Mirası Vakfı, Moskova.
- "TACIS Annual Report 1999", (T.Y.) <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2007).
- The Energy Charter Treaty, Updated 18 February 2019, energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/#:~:text=It%20is%20designed%20to%20promote,legal%20force%20in%20April%201998, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- The Energy Charter Treaty and Protocol, http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/l27028_en.htm, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).
- The Pipeline, <https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>, (Erişim Tarihi: 20.03.2024).
- The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020, http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf, (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2007).
- Tonneson, S. & Kolas, A. (2006). Energy Security in Asia: China, India, Oil and Peace, Report to the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), 38-40.
- Tunyan, B. (2006). Russian share in the pipeline growing, <http://www.168.am/en/articles/3569>, (Erişim Tarihi: 10.07.2007).
- Turan, İ. (2020). Çin'in Enerji Güvenliği Politikası: Kuşak Yol İnisiyatifi ve Avrasya'da "Yeni Büyük Oyun", Nobel Yayınları, Ankara.
- "U.S. Interests in the Central Asian Republics", 12 February 1998, http://commdocs.house.gov/committees/intlrel/hfa48119.000/hfa48119_of.htm, (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- Vitale, A. (2007). The EU wants to build an energy strategy in the Caspian region, http://www.caucaz.com/home_eng/breve_contenu.php?id=293, (Erişim Tarihi: 10.05.2010).
- Woehrel, S. (2009). Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries, Congressional Research Service, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.09.2010).
- Zissis, C. (2007). India's Energy Crunch, http://www.cfr.org/publication/12200/indias_energy_crunch.html, (Erişim Tarihi: 15.05.2010).